

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2022 (LIV)
<https://doi.org/10.36770/bp.684>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Nataliia Maliutina*

Uniwersytet w Białymstoku, Polska / University of Białystok, Poland

ORCID 0000-0002-5787-2753

Соціо-культурні виміри проєкту життя Михайла Коцюбинського

[Rec. Я. Поліщук, *Краса у дзеркалах буття. Постать Михайла Коцюбинського в українській культурі*, Poznań 2021, s. 232, ISBN 978-83-232-3891-1]

Socio-cultural dimensions of Mykhailo Kotsyubynsky's life project

[Rec. Y. Polishchuk, *Beauty Reflected in Existence: Mykhailo Kotsiubynskiy in Ukrainian Culture*, Poznań 2021, p. 232, ISBN 978-83-232-3891-1]

Abstract: In the review of the scientific monograph, Y. Polishchuk presents an attempt to trace what contributed to the appearance of this book in the creative biography of the researcher. Two main positions of the author of the monograph are analyzed. First, the aesthetic understanding of the creative individuality of M. Kotsyubynsky. Second, the problem of dissonance between the ideal world of the beautiful (beauty) and the pragmatics of the physical (the mirror of being). Analogies of artistic writing with the techniques of cinematographic technique are traced, which made it possible to note interspecific coherence in the writer's work. It has been concluded that the reflection of biographical models in the poetics of M. Kotsyubynsky's works has been traced in an innovative way.

Keywords: esthetic criterion, creative biography, prose, novel, artistic technique.

* Nataliia Maliutina – dr hab., prof. UwB; literaturoznawczyni, rusycystka, komparatystka; pracuje na Uniwersytecie w Białymstoku; autorka m.in. *Смерть в симулятивном пространстве гиперреальности современной русской драмы (на примере пьес Олега Богаева)* (2018).

Книги знаного в Україні, Польщі, Словаччині, Чехії, Росії українста, культуролога, компаративіста професора Ярослава Поліщука не потрібно представляти дослідникам української літератури, культури, краєзнавства. Його монографію «Міфологічний горизонт українського модернізму» (2002) можна вважати одним із знакових текстів у вітчизняній літературознавчій науці. Саме в цьому дослідженні вперше було проаналізовано естетичні, образотворчі, поетикальні складники українського модернізму з позицій міфокритики, національних культурних моделей, реального та фікційного світів, інтра- та екстралітературних параметрів. Цитуючи Вступ до книги, хотілося б наголосити на концепції цього справді піонерського дослідження: «Автор прагнув означити присутність міфологічного чинника в літературі, системно осмисливши його на різних рівнях: архетипно-інтонаційному (кшталтування героя), аналогічному (вироблення символічного культурного коду) та дискретному (творення візійних світів із переосмисленим, естетично самодостатнім міфом, який нерідко називають авторським)¹.

Не дивно, що у дослідницьку оптику Ярослава Поліщука втягувалися не лише творчі проєкти визнаних представників українського модернізму (передовсім їхнього стилю мислення і письма), але й постаті тих письменників, у творчості яких орієнтація на ознаки модерну поєднувалась з орієнтацією на реалістичну літературну традицію. Закономірно, що уже в названій праці увага приділена Михайлу Коцюбинському. Цілком органічними в цьому контексті видаються міркування про міфологізацію хронотопу в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». У подальших студіях літературознавець значно розширив обрії індивідуально-авторського (біографічного), літературного, культурно-мистецького, філософського проєктів вивчення творчості геніального автора «Intermezzo». Зокрема, у своїй компаративістичній книзі «Пейзажі людини» Я. Поліщук продемонстрував культурологічний підхід до приватно-біографічних історій, в яких за принципом конвергенції наближаються одна до одної силуетки видатних майстрів слова. Так, у розділі

¹ Я. Поліщук, *Міфологічний горизонт українського модернізму*, Івано-Франківськ 2002, с. 18.

про «Сецесійну естетику» автор книги звернувся до портретування життя і творчості Михайла Жука, творче формування якого відбувалося під сильним враженням «...від Михайла Коцюбинського, який захопив його рафінованою інтелігентністю та делікатністю, високим європейським смаком у мистецтві»². Інтерес до психотипу письменника М. Коцюбинського втілюється у кількох портретах, створених Михайлом Жуком, що, за спостереженнями автора книги, передають спробу наближення до психологічного портрету письменника. На особливому значенні творчої постаті М. Коцюбинського для М. Жука наголосила й Олена Яворська. До упорядкованих та виданих нею текстів М. Жука увійшли Спогади про М. Коцюбинського («М. М. Коцюбинський. Згадки», «Михайло Коцюбинський»)³.

Цікавою спробою осмислення феномену особистості М. Коцюбинського стала монографія Я. Поліщука «І ката, і героя він любив...» (2010). Заявлена у жанрі літературного портрета, книга дає широке уявлення про еволюцію естетичних засад у творчості митця (в контексті європейських літератур). Досліднику вдалося закординувати засади мистецького світобачення («Від імпресіонізму до символізму») з особливостями творчої психології письменника, художньо-естетичними властивостями його слова, психологізму, поетикальними засобами. Компаративні горизонти дослідження розширило зіставлення творів М. Коцюбинського з творами А. Шніцлера та К. Гамсуна.

Слід звернути увагу на спробу професора Я. Поліщука простежити за зміною оптики художнього бачення автора «Цвіту яблуні». Цій проблемі було присвячено, зокрема, статтю «Проблема впливів та стильова манера М. Коцюбинського». У якій доводиться, що на рубежі віків М. Коцюбинський все частіше обирає суб'єктну форму автопрезентації, відкриває приватний, суб'єктивно-творчий вимір категорії часу, що постулює цінність «кожного моменту життя»⁴. Індивідуальна естетика письменника, за спостереженнями дослідника, виявила себе у лірично-імпресіоністичному пейзажі як у настроєвому епіцентрі творів.

² Я. Поліщук, *Пейзажі людини*, Харків 2008, с. 216.

³ М. Жук, *Білим і чорним хотів би я бути...* / уклад. О. Яворська за участю О. Козаченко, Одеса 2018, с. 255.

⁴ Я. Поліщук, *Проблема впливів та стильова манера М. Коцюбинського* [в:] Історико-літературний журнал, 2010, № 17, с. 136.

Nataliia Maliutina, *Соціо-культурні виміри проєкту...*

Ці та інші якості творчої манери письма М. Коцюбинського дозволили простежити у прозі письменника ознаки нових українських та європейських модерних течій, що збагачували собою епоху порубіжжя.

Читаючи нову монографію Ярослава Поліщука про М. Коцюбинського, розумієш, наскільки те, що ми звикли називати класикою і старанно «перепрочитуємо», володіє магічною притягальною силою⁵. Тут маю на увазі не тільки те, що професор Поліщук – знаний коцюбинськознавець, але передовсім не випадковість того, що саме цей митець опинився у полі зору дослідника. Інтелегентна, академічна й одночасно легка, манера поводження з матеріалом вченого цілком відповідає настанові на гармонійність у випадку постаті й творчості письменника, що уможливорює діалог між ними. Я свідомо взяла у лапки слово «перепрочитуємо», оскільки воно пасує до радикальних чи то епатажних установок, але, цілком погоджуючись з їх креативністю, все-таки вважаю, що читання, вчитування, входження у ритм досліджуваного не менш ефективно забезпечує бажаний результат. Сказане жодним чином не заперечує в останньому випадку новацій у розумінні матеріалу, натомість убезпечує від суб'єктивних деформацій «модного трибу». Саме таке вчитування у постать Михайла Коцюбинського пропонує рецензована монографія, яка своєрідно узагальнює напрацьоване новітнім (і, звичайно, попереднім) коцюбинськознавством, та пропонує цікаві шляхи для подальшого розгортання діалогу, нову оптику бачення тексту.

Почати годиться з назви дослідження – «Краса у дзеркалах буття. Постать Михайла Коцюбинського в українській культурі». Як видається, вона програмує дві концептуальні позиції, розгортання і конкретизація яких визначає дослідницький задум. На мою думку, центральну позицію формує акцент на постаті Коцюбинського, тоді як друга передбачає врахування у випадку постаті митця дисонансу між ідеальним, непідвладним слову (краса) та прагматикою фізичного (дзеркала буття, десь у підтексті маємо сенс «житейського» викривлення, кривих дзеркал). Врешті-решт, синтезуючим обидві позиції началом має стати своєрідний портрет української культури.

⁵ Я. Поліщук, *Краса у дзеркалах буття. Постать М. Коцюбинського в українській культурі*, Poznań 2021, с. 232.

Дозволю собі зауважити, що, актуалізуючи сучасний погляд на Коцюбинського, дослідник не ставить перед собою завдання шокувати аудиторію (навіть звертаючись до питань, які можна у цьому плані поексплуатувати, він не втрачає настанови на віднайдення рівноваги), насамперед він прагне синтезувати постать, творчість, культурний контекст – побачити і репрезентувати митця не тільки як одиничне унікальне явище, але як знакову закономірність українського поступу. Може видатись, ніби нічого особливо нового у цьому немає, але це тільки на перший погляд, – адже, хочемо того чи ні, істотно переважають праці або про життя, або про творчість письменника (коли одне ілюструється іншим), – тоді як у монографії Ярослава Поліщука всі три складові (постать, творчість, культурний контекст) постають цілісною колізією, яка не тільки висловлює духовний злет і житейську драму, а й над-часову сутність культури у її індивідуальному одиничному випадку.

У першому розділі монографії «Дзеркала біографічні» увагу до себе привертає передовсім закладена у ньому психоаналітична, у широкому сенсі розуміння цього слова, тенденція, хоча подана інформація видається доволі традиційною. Ця тенденція істотно, а у низці підрозділів домінуючи, буде звучати у двох наступних розділах («Дзеркала естетичні», «Дзеркала суспільні»). Важливим видається і те, що «біографічне дзеркало» послідовно присутнє й у них, але ракурс «вдивляння» буде, звичайно, інший.

Широта й поліфонія «біографічної оптики», як видається, забезпечена саме зазначеним психоаналітичним підходом, мета якого – показати не «хрестоматійного» класика, а драматично напруженого у творчому пошуку митця. Може здатись, що подібне завдання досить тривіальне, – хто з дослідників, тим більше сучасних, не вирішує його, пишучи про того чи іншого автора? Але справа полягає в тому, що випадок Коцюбинського – надскладний. Парадокс у тому, що «зовнішня біографія» письменника давно і то досить добре (хай і не вичерпно) відома, вона не ховає у собі таємних сюжетів (врешті-решт і стосунки з Олександром Аплаксіною таємницею не були), подвійної гри, відкритого особистісного протистояння тощо. Інтелігент, послідовний шукач і сповідник гармонії, естет, який не вважав за потрібне закривати очі на дисгармонійне й неестетичне життя, – Коцюбинський демонструє нам те, на що, загалом-то, творча

Nataliia Maliutina, *Соціо-культурні виміри проєкту...*

натура сливе не здатна, він у певному розумінні «перекреслює» себе як «біографічного автора». Це концептуально відчуте й узагальнено автором монографії. Ярослав Поліщук послідовно підкреслює герметизацію митцем власного життя, визнання його бідним на події, інтерпретуючи це як максимальну зосередженість на вищих духовних вимірах індивідуального буття – творчості.

Життя письменника – це не тільки і не стільки перебіг подій, скільки твори, що віддзеркалюють його становлення й зрілість. Зрозуміло, що не їхній перелік, а тим більше докладний аналіз становлять центральний інтерес рецензованої праці, але акцентування уваги на певному з них засвідчує нюанси дослідницької тактики. У першому розділі чи не найбільш згадуваним виявляється оповідання «Лялечка» (характерне називання Коцюбинського – «автор «Лялечки»»), сюди можемо додати й твір «Для загального добра». Такі акценти цілком зрозумілі, адже ці тексти засвідчують відхід Коцюбинського від народництва, але світоглядні орієнтації письменника пов'язані з художніми – останні дослідником, звичайно, не ігноруються, але дещо опиняються у тіні, тому деякі знакові твори 90-их років випадають з поля його зору.

У зв'язку з цим можна відзначити, що у своєму дослідженні Ярослав Поліщук по суті відходить від строгої періодизації життя і творчості письменника, і це зрозуміло – подібна жорстка схематизація властива літературознавству іншого типу, натомість він пропонує сприймати розгортання феномену у його суперечливості, навіть неоднозначності, навіть у певних повторях (як видається саме цим зумовлені деякі повтори у розділах, коли одна ситуація включається у різний культурний контекст, відтак набуваючи інших смислових відтінків). Такий підхід значно пластичніший та органічніший, але в його реалізації все-таки не досить виразно окреслено «окремі шляхи» Коцюбинського-модерніста та значимості тут власне української культури. Нарікання на читача і колег самого Коцюбинського, їхні культурні позиції – важливі як даність живого процесу певного часу, але погляд з історичної перспективи неминуче має модифікувати оптику. Маю, власне, на увазі два моменти, що їх провокує читання праці професора Поліщука. По-перше, праця дослідника дає всі підстави говорити про те, що не «учнівство», а талант і творча праця, духовно-творча самореалізація в українській культурі, українською мовою дали нам і Всесвіту митця

Коцюбинського, але автор попри це залишається на компромісній позиції. Безперечно, «цікавився», «читав», «вивчав» – без цього письменника не було б, та це допоміжне, вторинне, це атрибути ремесла, головне – це те, що читав Коцюбинський. По-друге, про нашу «загумінковість» уже сказано і написано чимало, ми активно бачимо її у минулому, десь тим самим перетягуючи у сучасне. Складається парадоксальне ототожнення культурної ситуації з культурою, яка за суттю й означенням, за своєю природою «загумінковою» бути не може. Остерігання «перехвалити» своє цілком нормальне у дослідницькій практиці, але воно не має стояти на заваді у подоланні стереотипів як старих, так і сучасних. Опозиція Коцюбинський – попередники та й Коцюбинський – загал тодішніх споживачів культурного продукту дійсно виявляє згадану специфіку культурної ситуації, в якій Нечуй-Левицький – це той, хто не приймає модерних настанов, але в українській культурі саме його передмодерністичні пошуки й уможливають новації Коцюбинського.

Другий і третій розділи монографії цікаві передовсім розгортанням перспективи, закладеної у художньому світі Коцюбинського й актуалізованої уже значно пізніше. Розглядаючи по-своєму унікальний діалог двох текстів – «Цвіту яблуні» Коцюбинського та «Я (Романтика)» Миколи Хвильового Ярослав Поліщук справедливо зазначає: «Таким чином, перегук двох класичних новел української літератури виявляється вдячним для читацького сприйняття та критичного інтерпретування специфіки кожної з них. Багатоваріантні текстові відносини (доповнення, заперечення, уточнення, перекодування тощо, докладніше – за класифікацією Г. Блума) своєрідно поєдналися в акті творчого діалогу двох новелістів, чим зумовили розширення інтерпретаційного потенціалу кожного з аналізованих вище текстів»⁶. Я ж маю констатувати, що такий скрупульозний і глибокий аналіз здійснено чи не вперше. Загалом дослідник демонструє схильність бачити літературу не як ізольоване явище, але у її внутрішніх зв'язках з іншими видами мистецтва. Якщо аналогії з живописом й музикою більше чи менше представлені у коцюбинськознавстві (є вони і у рецензованій праці), то паралелі з кіномистецтвом намічені швидше

⁶ Я. Поліщук, *Краса у дзеркалах буття. Постать М. Коцюбинського в українській культурі*, Poznań 2021, с. 232.

Nataliia Maliutina, *Соціо-культурні виміри проєкту...*

пунктирно. Тому не може не привернути увагу розділ, присвячений кінематографічним тенденціям прози Коцюбинського. Спостереження й узагальнення з цієї проблеми цілком слушні та перспективні, але, як видається, відкритим залишається питання, звідки ж у новелістиці елементи кінематографічної техніки? Автор дослідження наводить цікаві факти знайомства й захоплення Коцюбинського новим видом мистецтва, але техніка письма навряд чи підвладна швидкій трансформації. Все ж є підстави вважати, що кінематографічність малої прози, зокрема й Коцюбинського, є іманентною властивістю жанру.

Загалом, читаючи монографію «Краса у дзеркалах буття», розумієш, наскільки «густо» вона написана, який значний за обсягом і складний за змістом матеріал лежить у підґрунті міркувань дослідника, але цей істинний академізм не обтяжує, автор органічно витримує рівновагу викладу, орієнтуючись не тільки на підготовленого, фахового, але й широкого читача. У третьому розділі цей підхід вияскравлює сюжет, пов'язаний із історією стосунків митця з Олександром Аплаксіною. Абсолютно справедливо професор Поліщук підкреслює, не тільки приватний характер, але й суспільний резонанс цієї історії, а головне – він виводить її значимість на рівень творення психологічного, швидше навіть психоаналітичного портрета Коцюбинського. І знову мушу відзначити аналітичну коректність й академічну делікатність вченого, його зосередженість у першу чергу на драмі душі. Він розуміє і переконливо доводить, що ці стосунки варто розглядати не стільки як любовну інтригу, скільки як віру митця в ідеальні сенси й творені ними ілюзії, його прагнення подолати накреслену йому долею самотність. Дозволю собі висловити сподівання, що ця студія буде мати продовження, як і низка інших виокремлених у монографії, на яких я зараз спеціально не зупинилась.

Насамкінець маю з переконанням констатувати, що наше літературознавство отримало глибоке, аналітичне дослідження, що незаперечно виводить біографічні студії на новий рівень. Автор ґрунтовно зупиняється на питанні уведення письменника до канону, зокрема радянського, – незаперечно, що його праця (і рецензована монографія та попередні роботи) визначає етап формування канону новітнього. З певністю рекомендую книгу професора Ярослава Поліщука для обізнаних читачів і також для усіх, хто небайдужий до українського художнього слова.

Бібліографія

- Жук М., *Білим і чорним хотів би я бути...* / уклад. О. Яворська за участю О. Козаченко, Одеса 2018, с. 255.
- Поліщук Я., *Краса у дзеркалах буття. Постать М. Коцюбинського в українській культурі*, Poznań 2021, с. 232.
- Поліщук Я., *Міфологічний горизонт українського модернізму*, Івано-Франківськ 2002, с. 18.
- Поліщук Я., *Пейзажі людини*, Харків 2008, с. 216.
- Поліщук Я., *Проблема впливів та стильова манера М. Коцюбинського* [в:] Історико-літературний журнал, 2010, № 17, с. 136.

Bibliografia

- Polishchuk Y., *Krasa u dzerkalakh buttya. Postat' M. Kotsyubins'kogo v ukraïns'kii kul'turi*, Poznań 2021.
- Polishchuk Y., *Mifologichnii gorizont ukraïns'kogo modernizmu*, Ivano-Frankivs'k 2002.
- Polishchuk Y., *Peizazhi lyudini*, Kharkiv 2008.
- Polishchuk Y., *Problema vpliviv ta stil'ova maniera M. Kotsyubins'kogo*, „Istoriko-literaturnii zhurnal” 2010, № 17.
- Zhuk M., *Bilim i chornim khotiv bi ya buti...*, uklad. O. Yavors'ka za uchastyu O. Kozachenko, Odesa 2018.

